

Feruza DAVRONOVA,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti katta o'qituvchisi, PhD
Go'zal RAXMATOVA,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti talabasi
E-mail: raguzal.uz@gmail.com

Toshkent davlat transport universiteti dotsenti, PhD R.Baratov taqrizi asosida

EKOLOGIK XAVFSIZLIK VA JAMIYAT BARQAROR RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA IJTIMOIIY EKOLOGIK SIYOSATNING O'RNI

Annotatsiya

Mazkur maqolada bugungi kunda ekologiyada vujudga kelayotgan muammolarning asosiy ildizi va unga yechim topishda e'tibor qaratilishi kerak bo'lgan jihatlar bayon qilingan. Bu borada, asosan, Murray Bookchinning ijtimoiy ekologiya nazariyasi, falsafa fanlari doktori, professor Jon Klarkning ilmiy yondashuvlari, ekofeminist borasidagi Ariel Sallehning qarashlari va Ijtimoiy Ekologiya Institutining faoliyatiga murojaat qilgan holda masalaga nazar tashlanadi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy ekologiya, ijtimoiy guruh, ekologiya inqirozi, ekologik buzilishlar, jamiyat, eksplutatsiya, ekojamiyat, tabiat, ekofeminizm, ekoanarxizm, biotexnologiya, yashil harakat.

THE ROLE OF SOCIAL ENVIRONMENTAL POLICY IN ENSURING ECOLOGICAL SAFETY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY

Annotation

This article describes the main root of the problems that are emerging in ecology today and the aspects that should be paid attention to in finding solutions to them. In this regard, the issue is examined mainly by referring to Murray Bookchin's theory of social ecology, some thoughts of professor of philosophy John Clark, the views of ecofeminist Ariel Salleh, and the activities of the Institute of Social Ecology.

Key words: Social ecology, social group, ecological crisis, ecological degradation, society, exploitation, ecosociety, nature, ecofeminism, ecoanarchism, biotechnology, green movement.

РОЛЬ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

Аннотация

В данной статье рассматриваются основные причины проблем, возникающих сегодня в экологии, и аспекты, на которые следует обратить внимание при поиске их решений. В этой связи проблема рассматривается, главным образом, с опорой на теорию социальной экологии Мюррея Букчина, научные идеи профессора философии Джона Кларка, взгляды экофеминистки Ариэль Салле и деятельность Института социальной экологии.

Ключевые слова: Социальная экология, социальная группа, экологический кризис, экологическая деградация, общество, эксплуатация, экообщество, природа, экофеминизм, эконоархизм, биотехнологии, зелёное движение.

Kirish. Atrof-muhit, tabiat muhofazasi bugungi kundagi umumbashariy masala sifatida diqqat markazda turadi. Jumladan, Barqaror Rivojlanish Maqsadlari barchani, jumladan: kambag'al, boy va o'rtacha daromadli mamlakatlarni harakatga chaqiradi. U farovonlikni erishish, ekologik xavfsizlik, barqaror taraqqiyotni ta'minlash va sayyoramizni himoya qilishga qaratilgan. Davlatlar iqtisodiy o'sishni oshirish, ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya va ish bilan ta'minlash, shuningdek, iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish, atrof-muhitni muhofaza qilish sohalarida qator muammolarni hal etishga qaratilgan sa'y-harakatlar bilan bir vaqtda tabiatdan noto'g'ri foydalanishga barham berish choralarini ko'rish kerakligini tan oladi. [1] Ayniqsa, barcha uchun suv va kanalizatsiya mavjudligi va barqaror boshqaruvini ta'minlash (6-maqсад), iqlim o'zgarishi va uning ta'siriga qarshi kurashish uchun shoshilinch choralar ko'rish (13-maqсад), barqaror rivojlanish uchun okeanlar, dengizlar va dengiz resurslarini saqlash va barqaror foydalanish (14-maqсад), yer ekotizimlarini muhofaza qilish, tiklash va barqaror foydalanishni rag'batlantirish, o'rmonlarni barqaror boshqarish, cho'llanishga qarshi kurashish, yerlarning degradatsiyasini to'xtatish va qaytarish hamda bioxilmaxillikning yo'qolishini to'xtatish (15-maqсад) bo'yicha

strategik maqsadlar belgilab olindi va ularni amalga oshirishga oid izchil vazifalar ishlab chiqildi.

Hozirgi vaqtda ekologiya ko'p qirrali tizimdir. U shartli ravishda asosiy sohalarini ajratib turadi: bioekologiya (umumiy ekologiya), geoekologiya, amaliy ekologiya, inson ekologiyasi va ijtimoiy ekologiya. Ijtimoiy ekologiya "jamiyat - tabiat - inson" tizimidagi asosiy qonuniyatlarni, uning elementlari o'rtasidagi o'zaro ta'sirini o'rganish va optimal modelni yaratish imkoniyatlarini belgilaydigan kategoriya hisoblanadi. [2] Jamiyat, inson va tabiat munosabatlari, o'zaro aloqadorlik, bog'liqlik, bir-birini to'ldirish va o'zaro muhofazalash bilan bog'liq xususiyatlar mazkur kategoriyaning muhim aspekti hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy ekologiya tushunchasi amerikalik olim Murray Bookchin tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, ekologik inqirozda jamiyatdagi ijtimoiy va siyosiy jarayonlarning bevosita ta'sirini o'rganuvchi va tabiatdan foydalanish sohasida ijtimoiy guruhlarining munosabatlarini ko'rib chiqadigan fandir. Bookchin 1960-yildan buyon mavjud bo'lgan jamiyat tuzilishini tanqid qilib, yuzaga kelayotgan ekologik muammolarda noto'g'ri tashkil qilingan jamiyat tizimini muhim omil sifatida ko'rib chiqadi. Bookchin ijtimoiy

ekologiya tushunchasini keng tushuntirish maqsadida "The ecology of freedom", "The Philosophy of social Ecology", "Post scarcity Anarchism" singari bir qator asarlarini yaratgan va bu asarlarda inson jamiyati tarixidagi ierarxik tuzilmalar ekologik muammolar manbai ekanligini isbotlaydi, ayniqsa anarxizm tamoyillariga asoslangan boshqaruv shakillarini ilgari suradi va jamiyatda tenglikni tiklash orqali tabiat bilan uyg'unlikka erishish mumkinligini ta'kidlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Biz bugun ijtimoiy ekologiya inqirozini boshdan kechirmoqdamiz va bu hech birimiz uchun sir emas. Zamonaviy jamiyatda yuzaga kelgan ulkan sanoat shahar kamarlari, yuqori darajada sanoatlashgan qishloq xo'jaligi va har ikkalasidan ham ustun bo'lgan anonim byurokratik boshqaruv apparatlari faoliyatlarini ijtimoiy ekologiya inqirozining yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda. Bu nazariyada insoniyat anglab yetishi kerak bo'lgan eng muhim narsa shuki, atrof-dagi olam bilan birlik jamiyatni mustahkamlaydi. Azaldan barkamol jamiyatda komil insonlar yetishib chiqishi, yaxlit jamiyatda birdam insonlar bo'lishi natija sifatida kutilgan. Bugungi kunda ekojamiyat tuzish, inson va tabiatning uyg'unlikda rivojlanishiga erishishga ehtiyoj sezmoqdamiz. Bookchin ta'kidlaganidek, zamonaviy davrda mavjud bo'lgan ekologik inqirozning manbai va xavfi bugungi jamiyatlar o'tmishda yaratgan jamiyatlarga nisbatan ekologik muvozanatni yanada ko'proq xavotirga solayotganidan kelib chiqadi. Uning fikricha, inson tabiatning bir qismi ekan, insoniyat organik evolutsiyadan tashqarida emasligini o'ylash muhim. Haqiqatdan ham, kundan-kunga atrof-muhit bilan bog'liq muammolarga qanchalik ko'p yechimlar berishga harakat qilmaylik, ekologik buzilishlar ko'payib bormoqda. Afsuski, mavjudlari ham tobora kengayib, yanada kattaroq xavfga aylanib ketmoqda. Tabiat bilan birga rivojlanadigan inson, undan ayri holda yashay olmasligini anglashi kerak. Shundagina muammolarning ildizidan boshlab bartaraf etishga erishishimiz mumkin.

Yangi Orlean Loyola universiteti falsafa fanlari faxriy professori Jon Klark "ekoanarxizm" doirasida shunday fikrlarni bildiradi: "1960-yillardan boshlab bir necha o'n yillar davomida, radikal markazlashtirilgan, liberal va kommunitar siyosiy ekologiya bo'lgan ijtimoiy ekologiya anarxistik an'anadagi ekologik siyosatning yetakchi shakli bo'lib keldi. Ijtimoiy ekologiya eng ko'p ijtimoiy nazariyotchi Murray Bookchin asarlari orqali tanilgan. Ba'zi sharhlovchilar bu nazariyani faqat uning g'oyalari bilan chegaralagan bo'lsa, boshqalar unga ekologik chapning katta qismini, ya'ni ekosotsialistlarni ham qo'shadilar. Jon Klark ijtimoiy ekologiya nazariyasiga quyidagicha ta'rif beradi: "Ijtimoiy ekologiya tarixga evolutsion va rivojlanish nuqtayi nazaridan qaraydi hamda ijtimoiy va siyosiy masalalarga xilma-xillikdagi ijtimoiy birlik tushunchasini qo'llaydi. U jamiyatda ham individuallik, ham jamoaviylikning to'liq rivojlanishiga e'tibor qaratadi – shunda har bir kishi shaxsiy o'zini anglashga erishishi va shu bilan bir qatorda kengroq ijtimoiy va tabiiy butunlikka nisbatan ma'suliyat va identifikatsiya hissini rivojlantirishi mumkin"[3]

Tahlil va natijalar. Bugungi kunda ham ijtimoiy ekologiya inson va atrof-muhit o'rtasidagi dinamik o'zaro aloqadorligini o'rganadi. Bu jarayonda jamiyat tuzilmalarining ekologik tizimga, hamda, ekologik tizimning jamiyatga qanday ta'sir ko'rsatishini quyidagi tadqiqot yo'nalishlari doirasida o'rganadi:

Birinchidan, jamiyatning resurslardan foydalanish, barqarorlik va iqlim o'zgarishi kabi zarbalarga moslashish qobiliyatini baholash;

Ikkinchidan, Murray Bookchin nazariyasi doirasida bugungi ekologik muammolarning ijtimoiy ildizlari – ierarxiya va avtoritarizmni tahlil qiladi hamda ekologik tamoyillar va jamiyatning tabiatga munosabatini tubdan o'zgartirishga qaratilgan yechimlar beradi;

Uchinchidan, tadqiqotchilar tomonidan ijtimoiy-ekologik nuqtayi nazardan foydalanib, insonning atrof-muhitini va ularning xulq-atvor hamda farovonligiga ta'sir etuvchi ko'p qatlamli va murakkab omillarni tushunishga intiladilar.

Xo'sh, ijtimoiy ekologik muammolarning boshlang'ich nuqtasi jamiyat va tabiat o'rtasida vujudga keldimi? Albatta yo'q, bunda e'tibor qaratilishi kerak bo'lgan jihat har ikkalasining taraqqiyoti ortidan muammolar kelib chiqishidir. Hayotni soddalashtirish, qulayliklarga erishish ortidan yuzaga kelgan, qayta tiklanmaydigan tabiiy buzilishlar, tabiatni ekspluatatsiya qilish, tabiiy resurslardan noto'g'ri foydalanish bugun bizni o'rab turgan atrof-muhitni, butun borliqni inson manfaatlarining qurboniga aylantirib qo'ydi. Insoniyatning barcha harakatlari insoniy hukmronlikka intilish asosida amalga oshiriladi. Tabiatdagi boshqa mavjudotlardan o'zini farqli bilgan insoniyat har davrda o'z tafovutini asosan boshqaruv uchun yo'naltirishi eng achinarli holatdir. Bugun biz anglashimiz kerak bo'lgan haqiqat shuki, tabiatdagi boshqa mahluqotlardan farqli yaratilgan inson o'z ustun jihatlarini uni o'rab turgan tabiatni asrash va rivojlantirishga qaratishi kerak.

Har bir davrda tabiatni asrash va undagi muammolarga yechim topishga harakat qiluvchi jamoalar topiladi. Bugungi kunda shunday jamoalardan biri - bu Ijtimoiy Ekologiya Instituti (ISE) hisoblanadi. 1974-yilda Murray Bookchin tomonidan tashkil etilgan institut bo'lgan ISE – bu o'rganishga bag'ishlangan mustaqil oliy ta'lim muassasasi ijtimoiy ekologiya, falsafa, antropologiya, tarix, iqtisodiyot, tabiiy fanlar va feminizmga asoslangan fanlararo sohalarni o'z ichiga oladi. Shuningdek, 1981-yilda qayta tashkil qilingan institut ijtimoiy va ekologik jamiyat uchun kurashda global lider bo'lib kelgan. ISE yashil harakat, ekofeminizm, yadroga qarshi harakat, GMO va biotexnologiyaga qarshi harakatlar uchun tarixiy va katalitik rol o'ynaydi.

Diqqatni tortadigan qator jihatlar borasida to'xtaladigan bo'lsak, ekofeminizm harakatining vakillari e'tirofiga ko'ra, iqlim o'zgarishi qizlar va ayollarga nisbatan zo'ravonlikning kuchayishiga olib keladi. Shunday ekofeministlardan biri Ariel Salleh bu borada muhim ilmiy izlanishlarni amalga oshirgan. 1970-yillarda Avstraliyadagi mahalliy aholi yerlarida uran qazib olish ishlanmalariga qarshi kurashda ekofeminizm bilan shug'ullangan.[5] Uning qarashlariga ko'ra, tabiatni ekspluatatsiya qilish va ayollar ustidan hukmronlik qilish o'rtasida o'zaro bog'liqlik borligini ko'rib chiqadi. Ekofeminizmga ko'ra, patriarxal jamiyat tuzilishi tabiatning resurs sifatida ko'rinishiga va nazorat qilinishiga olib kelgan. Tabiatni muhofaza qilish xalqaro ittifoqi (IUCN) tadqiqotchilarining fikricha, atrof-muhit degradatsiyasi mintaqada gender asosidagi zo'ravonlikni kuchayishiga ham sabab bo'lar ekan. Jumladan, ekstremal ob-havo hodisalari (issiqlik, qurg'oqchilik, suv toshqini va bo'ronlar) tez-tez va halokatli bo'lishi sababli global isish resurslariga bosim o'tkazishi sababli ko'plab hududlar aholisi qashshoqlashish, ishsizlik va ochlik singari muammolarga duch keladi, bu esa odamlarni har doim ham qonuniy bo'lmagan pul topish usullariga (brakonerlik, qul savdosi va boshqalar) murojaat qilishga majbur qiladi. Ayollar bu vaziyatda ko'proq zarar ko'rishadi, zotan ular ko'pincha noqulay hududlarda yashab, qonuniy huquqlarga ega emas. Bu esa xalqaro sohada e'tibor berilishi va muammolar ijobiy hal etilishi lozim bolgan holatdir. Demak, ekofeminizm harakati ekologik adolat va ayollar huquqlari harakati bilan birlashadi va uyg'unlikda faoliyat yuritadi.

Xulosa va takliflar. Ijtimoiy ekologiya inson farovonligi va jamiyat taraqqiyoti uchun juda muhimdir. U oziq-ovqat ishlab chiqarish, havo va suvni toza saqlash, o'zgaruvchan iqlim sharoitida biologik xilma-xillikni saqlash uchun juda muhim bo'lgan odamlar va tabiatning o'zaro

bog'liqligi haqida yangi ilmiy-nazariy bilimlarni tadqiq etadi. Shunday qilib, ijtimoiy ekologiya inson va uning atrof-muhit o'rtasidagi munosabatni o'rganadi, ijtimoiy jarayonlarni (va munosabatlarni) ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy tahlil qiladi, insonning tabiiy-sotsial mavjudot sifatidagi xususiyatlarini hisobga oladi, bu uning atrof-muhit elementlariga ham, ularga munosabatiga ham ta'sir qiladi. Shuningdek, aholining taxminan yarmini tashkil etuvchi xotin-qizlar qatlamining yashash sharoitlarini yaxshilash, muhofaza qilish, ekologik

savodxonlikni oshirish orqali ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish masalalariga ham e'tibor qaratadi. Demak, ijtimoiy ekologiya insoniy ekologiya haqidagi bilimlarga asoslanadi. Aholining ekologik ta'limi odamlarning ekologik madaniyati va ongini shakllantirishning muhim jihati hisoblanadi. U atrof-muhit muammolarining ahamiyatini va ularning hayot sifatiga ta'sirini tushunishga yordam beradi va odamlarga ushbu muammolarni hal qilishda ularning rolini tushunishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. Цели в области устойчивого развития // <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/>
2. Социальная экология. Методические указания. –Ярославль, ЯрГУ, 2013. Ст. 7.
3. Political ecology 2012, Encyclopedia of Applied Ethics (second season) J.P.Clark Ecoanarchism <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-373932-2.00417-8>
4. Экология и революционная мысль <https://web.archive.org/web/20171213101156/>
5. Materialist Ecofeminism: An Interview with Ariel Salleh <https://capiremov.org/en/interview/materialist-ecofeminism-an-interview-with-ariel-salleh/>
6. Ecology.com sayti Ijtimoiy ekologiya // <https://www.ekoloji.com/uz/ekoloji/toplumsal-ekoloji/>
7. Ijtimoiy ekologiya instituti rasmiy sayti // <https://social-ecology.org/wp/about/history/>